

Karamán Hunor

LÁTHATÓ,
LÁTHATATLAN, KÖZÖSSZABÓ K. ATTILA: *NEM HISZEK A TAVAKBAN*. ERDÉLYI HÍRADÓ KIADÓ
– FIATAL ÍROK SZÖVETSÉGE, KOLOZSVÁR, 2025.

„A honvágy szüli a kalandokat, és a szubjektivitás – melynek az *Odüsszeia* az őstörténete – ezek révén szabadul meg az ősvilágtól. Az, hogy az otthon fogalma szemben áll a mítosszal, melyet a fasiszták hazává szeretnének átfesteni, az epopeai legbelsőbb paradoxonát rejti. [...] Novalis meghatározása, miszerint valamennyi filozófia honvágy, csak akkor igaz, ha ez a honvágy nem oldódik föl egy elveszett legrégibb állapot látomásában, hanem az otthont, a természetet magát mint a mítoszból kikényszerített valamit mutatja.”

(Max Horkheimer – Theodor W. Adorno)

Elsőkötetes szerzők esetében rögtön az elején szokás róluk jelezni, hogy elsőkötetesek.

A könyv fellapozása előtti elvárások kezelése helyett koncentráljunk most inkább másra: azokra az olvasói elvárásokra, amelyek már a szöveg hatására képződnek meg, rövidebb és hosszabb távon fenntartható interakciókra ösztönözve az olvasót a szöveggel. A *Nem hiszek a tavakban* kapcsán azokra a feltűnő effektusokra lehetünk különösen kíváncsiak, amelyek arra készíthetnek, hogy olvasás során ne akarjunk megbízni ezekben a novellákban. (1) Miért ennyire nehéz elköteleződni amellett, hogy az olvasáskor felmerülő narratív-szemantikai sejtéseket elvárhatóknak, beigazolódnak gondoljuk, és nem gyanítható csapdáknak? (2) Nézzük meg, ezek az effektusok mi köré épülnek fel, mire rétegződnek, mi olvasható a szöveg centrumaként. (3) Mi mindennek a szerepe, mire megy ki a játék?

(1) A *Nem hiszek a tavakban* mind a kilenc novellájára jellemző, hogy a kiszámíthatatlanság, megbízhatatlanság hatását keltik, aztán mégsem történik velük/bennük semmi váratlan. Nem lehet egyetlenegy tapasztalatban (látomás, depresszió, hallucináció, őrület, emlékezetkiesés stb.) pontosan megragadni, mi itt a gyanús, mi miért szokatlan. A gyanúkeltés nem abból ered, hogy narratív vagy nyelvi eszközökkel a szövegek megsértik az előzőleg megkonstruált elvárásokat, mert az elvárások eleve megbízhatatlanként kerülnek bele a jelentésképződés folyamatába. A történések, a felvett nézőpontok, a szövegben számtalanszor feltűnő (álom)képek, a narrációt kibillentő gyakori, snittszerű váltások, összhangban a karakterek belső folyamataival és megnyilatkozásaikkal, azt a hatást keltik, hogy nincsen minden rendben, valamire nem látunk rá, valaminek történnie kell, vagy valamit elhallgatnak előlünk. Miközben többnyire végig ismerős dolgok jelennek meg, és ismerős helyzetek állnak elő.

Mind a kilenc novella már első mondataival olyan megismerés- és látásmódokkal szembesít, amelyek mentén az ismeret átlép az ismeretlenbe/beláthatatlanba (és éppen ezért megbízhatatlan), az érzetek intenzívek, de elérhetetlenek (álomszerűen), vagy történt valami, ami zavart kelt a dolgok megszokott kategorizálásában. Már az első két szöveg kezdőmondataiban feltűnnek a kötet emblematikus motívumai, az álom, az otthon és a család: „Már egy hete a nappaliban alszom, és a nagyanyám válásáról álmodok.” (5.); „Mióta anyám nem halt meg, mindig ezzel álmodok. Rákok jönnek ki a vízből, szépen sorban, mint a nyomvafelejttelt billentyűk a szövegdobozban.” (13.) Nemcsak az álom, de a nappaliban alvás és a „[m]ióta anyám nem halt meg” kijelentés is (furcsa megfogalmazásával együtt) jelzik a rendkívüliséget. Később, a *Vakondinda*, a *Cseppkőbarlang* és az *Érintő Dr. Hantaihoz* elején olyan helyzetekbe csöppenünk, melyekben első benyomásra egymásnak ellentmondó valóságokat kell összefértenni: „Azt akarom mondani, inga. Egyszerre két valóság sodor, és mindkettő medre a szemhéjamba van ágyazva.” (34.); „Nagyanyámnak élete végéig göndör haja volt, de történtek vele még más csodák is. Mikor például kijelentette, hogy vége, nem a szája mozdult, csak ömleni kezdett belőle a víz.” (132.); vagy amikor Dr. Hantai hadnagyot egy végképp bürokratikus gépezet, a katonaság, a száraz bőre miatt nyugalmazza. A *Camal fiai* és a *Dögös* című szövegek egy-egy váratlan, balsejtelmes szituációval, az autórönc és a tehéntetem képeivel indítanak. Az *Invézúvban* az elbeszélő egy gyermek, aki arról mesél, hogy a néhány évvel ezelőtt elárasztott település helyén létrehozott mesterséges tavat hogyan érik át az árnyékok a felkelő nap fényében (a perspektívák torzulásá-

nak egy igen erős képe), miközben apjával „keresztelőszentjánosdit” játszik: „akkor az árnyékban olyan, mintha egyszerre ugranék le a felhős erdőről, s apa válláról is, bele a hosszú, fekete alak legelejébe.” (39.) Az így feltároló hiányt, a „normálistól”, a megszokottól való enyhe eltávolodottság affektusait nevezhetjük furcsa véletlennek, csodának, kitakarásnak, misztikumnak, örületnek, anomáliának, heterológiának¹ vagy akár pusztán képzeletnek. *A gyanúkeltés interakciója (mely eltérő módokon ugyan, de rendre nagyjából egyforma hatást kelt a kötetben) aztán vagy kitart a szövegek végéig, óvatosságra és a szövegtől való távolságtartásra intve, vagy nem – és megszokottá, egyben monotonná válik.*²

Ezt az állandósult gyanút, az ismerős idegenkedést (és az idegenségérzet ismerősségét) a könyv fülszövegében Selyem Zsuzsa találóan foglalja össze: „az lehet az ember érzése, hogy semmit nem ismer igazán. Egyszerre hozza szóba és hallgatja el a dolgokat”. Ebben sincs semmi különös. Van, amit nem lehet, van, amit nem tudunk, van, amit nem szabad, és van, amit nem akarunk kimondani. Eszerint a képlet nem is túl bonyolult: ha a szövegben túl sok és túl feltűnő az elhallgatás, a dolgok kiismerhetetlenségével való retorikai játék, megjelenik a gyanú. *Ez az elhallgatás lesz itt már-már túlzóan észlelhető.* (Túlzóvá válik már csak azért is, mert a szöveg néhány pontján olyan váratlanul szakad meg, az egyértelműsítés, az egyenes, már-már önértelmező kimondás rögtön olyan szintre lép, amely minden mást relativizálva elszólásként, az addig elfojtott áttöréseként hallatja magát.)³

¹ Jacques Rancière francia filozófus fogalomhasználatában a heterológia zavart, sértést, inkompatibilitást jelöl az érzékelés és a cselekvés implicit módon elfogadott törvényeivel szemben, amely törvények meghatározzák egy adott közös(ség)ben való részvétel lehetséges (megengedett) formáit és színtereit. A heterológia, azáltal, hogy olyan evidensnek tűnő törvényeket sért meg, melyeknek hatályában eleve el van döntve, hogy mi látható, mi mondható ki, ki látható, kinek a hangja hallható, és íté., feltűnővé teszi (szigorúan feltételes módon) magának az érzékelhetőnek a szabályozottságát, vagyis hogy implicit törvények írják elő az „érzékelhető felosztását” (*partage du sensible, distribution of the sensible*) kimondhatóra és nem kimondhatóra, láthatóra és nem láthatóra, értelmesre és értelmetlenre stb. Ezáltal a heterológia felnyitja a lehetőségét annak, hogy konfliktus lépjen fel azoknak a választóvonalaknak a mentén, ahol eldől, kik vannak kizorítva a diskurzusból vagy egyáltalán a láthatóságból, azaz: ahol eldől, kiknek az egyenlősége nincsen éppen figyelembe véve.

² A kurzivált kiemelések a szöveg értékítélettel terhelt mondatait jelölik.

³ Példák: „– Szerintem meg egyszerűen arról van szó, hogy [az ember teste] nem a tiéd, hanem adomány, amit viszonznod kell. // – Mindig lefárasztott ez a

De vajon melyik lényegesebb: amit mondunk, vagy az, amit kimondás-kor (vagy a kimondással) elhallgatunk, és hogy miért hallgatjuk el? A köz-hely vagy a tabu? A folytonos beszéltetés vagy a tabusítás? Talán ezek azok a kérdések, amelyek felé a gyanút irányítanunk kéne?⁴ Arra, hogy pontosan hol teszik és hol nem teszik az elhallgatások rejtélyessé a szöveget, éppen azért nem lehet egyszerűen rámutatni, mert eleve hozzá vagyunk szokva némi elhallgatáshoz? Olyan dolgok viszonyában élünk, és olyan dolgoktól függünk, melyeket sosem lehet eléggé kiismerni ahhoz, hogy teljes bizalom-mal rájuk utalhassuk magunkat. Ilyenek a múlt, a nyelv, ilyenek az istenek, a család, ilyenek az emberek körülöttünk, és persze az is, amit ezek meg-határoznak: mi magunk. Kicsúsznak a kezeink közül. Maximum annyira uralkodhatunk mi felettük, amennyire ők felettünk uralkodnak.⁵ A kötetben legalábbis ez tűnik a megismerés, az én- és a jelentéstermelés legáltaláno-sabb működésének, a novellák szövegét éppúgy áthatva, mint a szövegből kiolvasható jelentéseket. Osztolni lehet mondatról mondatra azon a ván-szorgáson, amelyen a karakterek keresztülmennek, hiszen közvetlen módon

kereskedelmi logika. És lehet, azt mondod, *a komcsikhoz húzok*, de te meg demagóg vagy.” (41. – kiemelések itt és a további példákban: K. H.); „A falu lakói többnyire abból élnek, hogy az *ipar által csupasz földön trágyaként visszahagyott méretdeficit* terményeket gyűjtik be.” (151.); „Csak a hatalomból lehet ráébredni, hogy mindig van nagyobb hatalom. Ez Aurelius után fogalmazódott meg benne. És csak a kisem-mizettségéből, hogy a hatalmon kívül is lehet hely?” (117.); vagy a különben óvatos megfogalmazásokkal élő *Dögös* című szöveg túlfokozott ellentéte: „Az orvos fogta a diplomáit, a valutáját és az útlevelét, berakta egy finoman megmunkált bőrtáskába, és elment, ahová csak akart. Bádog meg fogta a fémvágókését, bement a rozoga pajtájukba, és szügyön szúrta az egyetlen tehenüket.” (67.)

⁴ A kései Michel Foucault egyik meghatározó kérdése. „A némaság pedig, a szándékosan elhallgatott vagy a megnevezni is tilos dolgok, az egyes beszélőkre nézve kötelező tapintat nem is annyira a közlés soha át nem léphető határát vonja meg, nem alkot semmiféle »másik oldalt«, amelytől a diskurzust szigorú határvonal választja el; inkább olyan elemek ezek, amelyek a kimondott dolgokhoz képest működnek a globális stratégiákban. Nem kell éles határvonalat húznunk a kimon-dott és a ki-nem-mondott között; inkább azt kellene meghatároznunk, hányféle módja van az elhallgatásnak, miképpen lehet osztályozni azokat, akik beszélhetnek ezekről a dolgokról, illetve azokat, akik nem, miféle közlésforma engedélyezett, és kire milyen tapintat kötelező.” (Foucault: *A szexualitás története I. A tudás akarása*. Atlantisz, Budapest, 2020, 30.)

⁵ Mellékesen: éppen így van ez a szövegek értelmezésekor. Ez a szöveg an-nak a másíknak, a *Nem hiszek a tavakban* címűnek a vállalt félreértése, -értelmezése, eltérítése.

– a szöveg monoton lassúságában, a gyakran mondatokig kitarított képekben és benyomásokban, az elválasztható stílusrétegek hiányában, és abban, hogy szinte semmiféle (nyelvi) játékosságot nem jelenít meg – vagyunk kitéve a karakterek érzeteihez hasonló érzeteket keltő poétikának.

(2) A *Nem hiszek* darabjai elsősorban az otthon, a család, az *oikosz* (ökosz) központi fogalma és témája szerint köthetők össze, vagyis aszerint a közös szerint, amely a lehető legtágabb értelemben vett otthonhoz fűződő legtágabb értelemben vett honvágy. Otthon lenni bárhol. Otthont teremteni bármiben. Otthon érezni magunkat bárkivel. Ennek érdekében kell rendbe tenni az embertársi viszonyokat (ahogy a kötet majd minden novellájában megfogalmazódik mint alaphelyzet és szereplők közti kulcsprobléma), felismerni az egymás között húzódó törésvonalakat, felkutatni a hiányzó történet-, emlék- és információdarabokat, kitágítani az otthon értelmét, az ökoszét, kinyitni az ismeretlenek, elfeledettek, sérültek, kiszorítottak, megbélyegzettek felé. A családhoz és az otthonhoz hozzátartozik a családi emlékezet (titkaival és mendemondáival együtt), a hagyomány, a generációkon átívelő sok sérülés és konfliktus, a büntudat, a gyász, az együttérzés. Ezeket kellene belakni és otthonossá tenni.

Mindezt úgy, hogy az az otthon, amelyik megszült minket, már csak hiányként van jelen. Újat kell építeni helyette. Olyant, amely már nem a kényszerből és a kikényszerítésből ered, hanem egy újfajta összetartozásból, mely általunk is, velünk együtt jön létre. Ez az építés gyakran keresés, üldözés, küzdelem, (pár)beszéd, jövőképgyártás, és egyben negáció is. Godard *JLG/JLG* című, önarcképként hivatkozott filmjében arról beszél, hogy az embernek két otthona van: az elsőbe beleszületik, a másodikat az első megtagadásával foglalja el. Ha a közösség lehet otthon, ide első lépésként annak a megtagadásával érkezik meg az ember, amit egy tetszőleges pozícióként és szerepként, az ezekhez társított kényszeres beszédmódokkal, mondatokkal, értékekkel, cselekvésekkel együtt, a közösség kiszab neki, illetve rákényszerít. Az otthon mint valódi, végső menedék nem a közösség és az egyén ellentétében szilárdul meg, hanem éppen fordítva, az ellentét megszüntetésével jöhetne létre. A befelé fordulás helyett az egyén kifelé fordulásával, akarata és cselekvései eredményeképp, az ő együttműködésével megszületett közösből. Így mérséklődnek azok a szembenálló viszonyok, melyekben az egyénit a közös és a közöset az egyéni rendeli alá. Az otthon maga az otthonkeresés: probléma, feladat. Ha úgy tetszik: a szubjektivitás éppen abban merül fel, hogy kibékíteni igyekszik ezt az ellentmondást. A *Nem hiszek* én-

jei is erre tesznek kísérletet – vagy a teljes kötet tágabb keretében vizsgálva: ennek a kísérletnek az énjai.

Az ökoszt említve nem kerülhetők el azok a szövegrészek, ahol a kötet érinti a környezetiség témakörét, melyre az otthon fogalma ezáltal is kiterjesztődik. A szöveg egészére jellemző a nagyfokú vizualitás, látványait pedig elsősorban tájakból, falvakból, városokból, álló- és folyóvizekből, állatokból, növényekből emeli át. Legkoncentráltabban a *Cseppkőbarlang* című szövegben, melyben a környezetközelség és -védelem témává is válik, illetve a *Vakondindában*, amely nyelvműködtetésében is kimozdulás a nememberi Másik felé: „Ha mozdul a szemhéjam, *borostyán*, és a paradicsom meg a só szagát kitolja a hidegét, amit átjár a penészes nyirok. A szagban érzem, ahogy a gombafonalak kiülnek a bőröm felszínére, benyúlnak az orromba, számba, fülembé, és szétágaznak a légutaimban meg az ereimben. A mellkasom egyre nehezebb. A kővel és a penésszel együtt hideget izzadok.” (36.) Ugyanakkor a biopoétika mint a biológiai, életformákon átívelő folyamatokat és a nyelvi-bioszemiotikai hasonlóságokat központba helyező elsődleges irodalomértelmezési keret, csak ebben a két szövegben válhatna indokolttá. Ami a közös a bioszban, az a biológiára való fixáció által eleve adottságként jelenik meg, azt sugallva, hogy a közöst csak keresni, észrevenni, nem pedig kigondolni, teljesen újraképezni, építeni kell. Annak a szóban forgó kényszermentes második közösnek/otthonnak a kiépítésére való felhívásba itt tér(hetne) vissza a kényszer.

(3) Ezt a kényszerszerűséget azonban felülírja a kötetre egyébként is jellemző mögénéző, hiperszenzitív látásmód, folyton olyan dolgokat tárva fel és tartva szem előtt, melyeknek hozzászokhattunk a hiányához. Ezek nem elsősorban fajokon átívelő, biológiai viszonyok, hanem emberek (és nememberek) közti, közösségi események. Események, amelyek mindennapiak és láthatatlanok. Ezeket kutatva ismerhető meg az otthon, hiszen a legtágasabb otthonban minden nap beleütközhetünk láthatatlanokba (köztük a nem-csak-emberibe). A karakterek közül sokaknak egyáltalán nincs testük: halott, élő vagy alakot váltott nagymamák, családtagok emlékekben, családtagok álmokban, elpárolgó (elképzelt) utazótárs, talajban lakozó nem-csak-emberi élőlény. Másokra, akik testtel ugyan rendelkeznek, többnyire jellemző, hogy „szociális láthatatlanságból” jönnek elő: külföldre költözött exbarátnő, éjszakai ügyeletben lévő élettárs, a falu életéből kivont papcsalád, visszamaradottként kezelt gyermekük, „cigók” vagy az állattetemetek eltüntető Dögös család. Feltűnővé válik azonban valamiféle aszkétikus visszafogottság és önszabályzás az elbeszélők részéről. *Ez az empatikus és*

hiperérzékeny látásmód mintha a rejtettebb (és ismeretlenségük miatt rejtélyesebb) dolgokon kívül semmi mást nem tudna észrevehetővé tenni. Gyakorlatilag semmi sem teljesen hétköznapi, semmi sem átlagos, hiszen minden gyanús, szokatlan, kissé idegen. A szöveg egyetlen populáris-kulturális referenciát sem jelenít meg, a Vargyas-szorost megemlítő *Cseppkőbarlangon* kívül egyetlen novella sem helyezhető el pontosan földrajzilag Erdélyen belül (bár felismerhető allúziók). Ismeretlen falvakban és városokban, kiismerhetetlen emberekkel vagyunk körülveve, szemantikai peremvidéken.

Talán egyedül az ebben lévő konzisztencia, a hétköznapival, a megszokottal való érintkezés kitartott elkerülése miatt nem válnak a novellák misztikussá, netán mitikussá. Olvasókként kívülállók vagyunk, mint akiknek nyelviileg hozzáférésük van az érzetekhez és a gondolatfolyamatokhoz, de ahhoz már nincs, ami ezeket kiválthatja. Mindez csak sejthető, rejtélyes. Fel kell kutatni. A kötet a keresés homályát megteremti, bemutatja, de a keresés és az éinformáció szempontjából meghatározó konkrétumokat, a szociális, kulturális, politikai viszonyokat csak rejtetten teszi elérhetővé. Elhallgatja (talán).

Szabó-Biró Brigitta

MI LÖSZÖL, HA NAGY LÖSZÖL? SZÉKÖLY!

ZSIDÓ FERENC: *A FÁK MAGUKHOZ HÚZZÁK AZ ESŐT.*
GUTENBERG KIADÓ, CSÍKSZEREDA, 2024.

Zsidó Ferenc *A fák magukhoz húzzák az esőt* című, a Romániai Írószövetség által 2025-ben díjjal kitüntetett regényében a fák, az erdőhöz közeli világ nem csupán az esőt vonzzák magukhoz, hanem a húszas évei elején járó „városi ficsúr” (91.) főszereplőt, Desági Antalt is. Anti abból a székely, városi környezetből érkezik falura, amelynek ábrázolására a szerző előző regényében, a *Huszonnégy* címűben vállalkozott. Egy dolog vezérli Antit: elmenekülni a családi lakásból, a szüleitől, az adóellenőri szakmából, odaköl-